

УДК 316.4:32(477) «20»)

Л.Д. КЛИМАНСЬКА

ТЕХНОЛОГІЯ ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЇ СКЛАДНИХ СОЦІАЛЬНИХ ОБСТАВИН ЯК ФАКТОР ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Климанська Лариса Дмитрівна – кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка»

У статті аналізуються технології проблематизації складних соціальних обставин. Обґрунтовується теза, що саме за допомогою таких технологій складні соціальні обставини перетворюються на соціальну проблему, яку покликано врегульовувати курси соціальної політики.

Ключові слова: соціальна проблема, соціальне конструювання, фрейм, фреймінг, мовна проблема в Україні, «українська» версія мовної проблеми, «російська» версія мовної проблеми.

В статье анализируются технологии проблематизации сложных социальных обстоятельств. Обосновывается тезис, что именно с помощью таких технологий сложные социальные обстоятельства трансформируются в социальную проблему, решать которую призваны курсы социальной политики.

Ключевые слова: социальная проблема, социальное конструирование, фрейм, фрейминг, языковая проблема в Украине, «украинская» версия языковой проблемы, «русская» версия языковой проблемы

This paper analyzes the technology of problematization of difficult social circumstances. The author proves that by using such technologies complex social circumstances are transforming into a social problem, which the course of social policy are designed to solve.

Keywords: social problem, social construction, frame, framing, language problem in Ukraine, «Ukrainian» version of the language problem, «Russian» version of the language problem

© Л.Д. Климанська, 2013

Постановка проблеми. У загальному вигляді роботу присвячено процесу конструювання соціальної проблеми у політичному дискурсі. Проблема є основою функціонування політичного дискурсу, основним принципом побудови програми суб'єкта політичного процесу. Будь-який політичний дискурс формується навколо визначення позицій щодо тієї чи іншої проблеми. В цьому сенсі мовне питання в Україні є унікальним, через те що розмови про нього ведуться давно, дискурс мовної проблеми відроджується «хвилеподібно», і ці хвилі інтересу до мовного питання виникають періодично з наближенням виборів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні проблеми в останні роки активно досліджуються емпірично російськими [1,2,3] і українськими науковцями [4,5,6], проводяться історико-соціологічні дослідження, присвячені дослідженню соціальних проблем у дореволюційні (до 1917 року) часи, коли їх називали «соціальними питаннями» [7], здійснюються спроби нового концептуального осмислення їх з позицій сучасної соціології [8, 9].

В політологічній літературі сутність соціальних проблем не розглядається. За замовчуванням передбачається, що соціальні проблеми – це те, що покликано врегулювати курси соціальної політики, а як виникають соціальні проблеми, яким чином набувається статус соціальної проблеми складними соціальними обставинами у публічній політиці, не вважається предметом для політологічного дослідження.

Теоретичний аспект пов'язаний з освоєнням соціології соціальних проблем. Одні соціологи намагаються зберегти традиційну для соціології ін-

терпретацію соціальних проблем як об'єктивної данності, інші доповнюють цей аналіз конструкціоністським підходом, який дозволяє аналізувати діяльність груп із висунення заяв-вимог, що проблема існує [10]. Для мультипарадигмального підходу характерним вважаються спроби поєднати об'єктивістську та суб'єктивістську парадигми і в такий спосіб отримати найповніші знання щодо соціальної проблеми [11]. Проте, існує певна невизначеність у тому, як та чи інша проблема набуває статусу соціальної, такої, що потребує політичного втручання в її вирішення, за допомогою яких технологій це відбувається.

Мета дослідження. Не претендуючи на відповідь на всі зазначені питання, ми маємо намір проаналізувати процес конструювання соціальної проблеми у політичному дискурсі передвиборчої кампанії на прикладі проблематизації мовного питання в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наш аналіз комунікативних конструктів мовного питання в Україні базується на соціальному конструкціонізмі. Конструкціоністський підхід, в основному, зосереджується на механізмах позначення складних соціальних обставин як проблемних. Соціальна проблема визначається як динамічна соціальна конструкція, яка виникає в результаті реагування на соціальні умови [12, с.16]. «Соціальна проблема існує перш за все так, як вона визначається й сприймається в суспільстві» [13, с.300].

Нами використовується так звана м'яка версія або контекстуальний конструкціонізм, оскільки саме він дозволяє дослідити дискурс соціальної проблеми в контексті культури та соціальної

структури. Для формування смислу того, що відбувається в реальності, людина використовує інформацію, в основному, з чотирьох джерел: персональний досвід, досвід інших індивідів, який вона отримує у спілкуванні з ними, соціальні групи та інститути і мас-медіа. У складних постіндустріальних суспільствах сучасна людина виявляється, зокрема, залежною від мас-медіа як джерела інформації щодо соціальної реальності.

Якщо зважити на те, що організації, які утримують медіа є бізнесовими організаціями, зрозуміло, що економічні фактори, бізнесові інтереси визначають зміст повідомлень у мас-медіа. Газета публікує повідомлення базуючись на тому, що журналісти вважають буде цікавим для публіки (тільки в такий спосіб можна зробити газету читабельною, а отже, економічно продуктивною, бізнесово прибутковою). На додаток до вибору – про що писати, газета (або будь-який інший засіб мас-медіа) так само включена у соціальне конструювання реальності через участь у тому, що П.Ібарра і Д.Кітс'юз (Ibarra and Kitsuse) назвали риторикою щодо соціальних проблем [14]. П.Ібарра і Д.Кітс'юз (Ibarra and Kitsuse) запропонували термін риторичні ідіоми, щоб описати загальні комунікативні стратегії, які використовуються у процесі висунення заяв-вимог.

Риторичні ідіоми це особливі способи, за допомогою яких актуалізується проблемний статус складних соціальних обставин. Термін «ідіома» тут живається П.Ібарра і Д.Кітс'юз (P.Ibarra і J.Kitsuse) у значенні фразеологізму, фразеологічного звороту, стійкої конструкції, цілісної за значенням, в якій слова втрачають буквальну семантику і позначають інші культурні коди – поведінкові, духовні, моральні тощо. Ідіоми це специфічні мовні формули, картини світу із закованою інформацією про минуле, національний спосіб сприйняття світу. Нам видається, що в такому розумінні термін «риторичні ідіоми» можна замінити на термін «фрейм». Розуміння того, що сприймання значимості будь-якої проблеми залежить від структури нарративу, призвело до розробки концепції фреймінгу як процесу, в основі якого лежать когнітивні схеми [15, 16].

Риторичний інструментарій, що використовують журналісти та заявники соціальних проблем, яким у такий спосіб надається голос, допомагає зібрати разом і сформувати цілісне уявлення про комунікативні конструкції соціальних проблем.

Завдяки своїй комунікативній компетентності соціальний (політичний) актор конструє реальність у заданому напрямку. У демократичному суспільстві він (тобто актор) не може бути впевнений в тому, що його версія соціальної реальності буде єдиною, а тому він, як правило, готовий до конкуренції версій соціальної реальності, яка відбувається на публічних аренах суспільства. Соціальний (політичний) актор для участі в демократичних дебатах готує свою версію, свою аргументацію щодо тієї чи іншої проблеми, використовуючи для встановлення/доведення правдоподібності комунікативну технологію фреймінгу (свідоме використання визначеної схеми розуміння проблеми (фрейму)

для того, щоб отримати задане емоційне ставлення до неї і готовність діяти в проблемній ситуації в заданому напрямку). Політичні актори конкурують один з одним та з іншими соціальними суб'єктами за включення спірних питань разом з «правильними» атрибутами у медіа порядок денний, використовуючи мультиплікацію адаптованих до медіа логіки повідомлень для того, щоб перенести ці питання у порядок денний громадського обговорення і наступного впливу відповідних інтерпретацій на громадську думку. Саме через це суб'єкти, наприклад, політичного виборчого процесу цілеспрямовано фреймують проблеми з метою мобілізації потенційних прихильників і виборців для того, щоб отримати підтримку, з одного боку, та демобілізувати супротивників, з іншого боку. Для цього сама проблема розміщується у певному моральному універсумі за допомогою визначених схем-фреймів, що дозволяють або драматизувати (проблематизувати) ситуацію, або дедраматизувати (депроблематизувати) її.

Конкурентоспроможність політичних акторів залежить, крім усього іншого, ще і від їхньої здатності створювати впливові іміджі проблеми в уяві споживачів передвиборчої інформації. У площині соціального дискурсу проблеми імідж цієї проблеми, його потужність залежать від риторики, за допомогою якої він (імідж) створюється. В інформаційному протиборстві виграє не той, хто правий, а той, хто зуміє нав'язати суспільству свій дискурс, - той дискурс, який позиціонує проблему у вигідному для заявника проблеми світлі та розрахований на більшу кількість прихильників. У виборчій кампанії 2012 року по виборах депутатів до Верховної Ради теми економіки та боротьби з корупцією не є однозначно виграшними. Тому у черговий раз була розіграна «мовна карта» або «мовна проблема» в Україні.

До фреймів проблематизації відносять: фрейм «лиха» (calamity), фрейм «втрати» (loss), фрейм «дискримінація» (entitlement), фрейм «загроза/хвороба» (endangerment), фрейм «нерозумність» (unreason) (назви фреймів позичено у P.Ibarra і J.Kitsuse, які називають їх риторичними ідіомами [14, с.25-33]). Кожен з названих фреймів покликаний забезпечити інтерпретацію складних соціальних обставин, базуючись на різного типу поясненнях (раціоналізаціях) і пропонують різного типу реакції або вирішення проблеми, тобто фреймінг включає підстави, які підтверджують очевидність існування проблеми (що турбує/заважає найбільше); висновки, які забезпечують розуміння необхідної для вирішення проблеми дії (що зробити), і виправдання, тобто міркування і цінності, які громадськість повинна поділяти, щоб зв'язати підстави і висновки в єдиний логічний ланцюг заяви-вимоги щодо проблеми (чому це нас турбує або має турбувати). Таким чином, фреймінг забезпечує рамку, яка поєднує підстави проблеми, або факти з висновками, або діями, які потрібні для вирішення проблеми.

У смисловому полі мовного питання розглядають декілька основних моментів: по-перше, саме існування мовної проблеми в Україні, по-друге,

формулювання мовної проблеми, нарешті, по-третє, сам фреймінг мовної проблеми в різних версіях. «Мовна проблема» по-різному формулюється різними гравцями на смисловому полі її дискурсу. Можливих версій у формулюванні «мовної проблеми» нараховують декілька.

Мовна проблема - це проблема з українською мовою («українська» версія мовної проблеми), яка, попри статус державної мови, і досі не стала основною мовою в країні. В українському суспільстві спостерігається явний дисбаланс на користь російської мови в більшості сфер суспільного життя: засоби масової інформації, бізнес, книгодрукування, шоу-бізнес, натомість українська мова балансує на межі виживання і тому потребує всебічної державної підтримки. Проблемою можна вважати обмеженість функціонального поширення української мови, підсилена невідповідністю офіційно проголошеному привілейованому (порівняно з російською та всіма іншими мовами) статусу єдиної державної.

Мовна проблема – це проблема з російською мовою («російська» версія мовної проблеми), це проблема утиску у правах громадян, які розмовляють російською мовою. Починаючи з 1989 р., коли в Україні був прийнятий закон «Про мови в Українській РСР», тривають дебати щодо надання російській мові статусу державної. Значна частина українського суспільства вважає, що російська мова має набути статусу державної чи офіційної.

Загалом у суспільстві ведеться нескінченна мовна дискусія, в якій беруть участь принаймні дві політико-ідеологічні групи, які є її основними суб'єктами (їхня класифікація запропонована в інтернет-публікації О.Мишловської). Першу групу вона називає націонал-державниками («українська версія проблеми»). Кредо цієї групи — «Мова — це душа народу і основна ознака держави», тобто мова тождна державі, а отже, виживання української держави залежить від «реального» впровадження української мови у всі сфери державного і суспільного життя. Відповідно мовна гомогенізація суспільства вважається фактором консолідації держави і нації. Авторка відзначає, що саме ця позиція стала своєрідною «офіційною ідеологією» пострадянської української науки й освіти, деяких громадських організацій [17]. До цього можна додати, що саме вона фактично стала основою ст.10 Конституції України, за якою єдиною державною мовою визначено українську, і саме вона втілювалася в процесі творення державного апарату, системи освіти у вигляді українізації останніх.

Друга група — прихильники мовного статус-кво, які, за оцінкою авторки публікації, не поділяють основоположних ідей української державності і сприймають першу групу як загрозу собі [17]. Статус-кво здебільшого розуміється ними не просто як фактичне домінування російської мови, а й як закріплення цього домінування шляхом надання їй певного правового статусу — державного або принаймні офіційного.

Наявність саме цих двох складових у мовному дискурсі країни підтверджується змістом політико-ідеологічних аргументів, фреймінгом «мовного питання» у напрямку проблематизації та депро-

блематизації, що найчастіше лунають у полеміці з мовного питання в Україні.

Аналіз публікацій, якими декларується націонал-державницький погляд на мовну проблему, свідчить, що вона визнається реальною, коли йдеться про відродження української мови, і оцінюється як джерело провокацій і профанацій, коли йдеться про ініціативи щодо статусу російської мови. Те саме можна сказати і про публікації їхніх опонентів. У цьому сенсі не можна відмовити у слушності зауваженню, що «якщо тільки політична посада змушує декларувати розвиток мови, варто зрозуміти, що сьогодні не «мовне питання і політика» йдуть поруч, а політика потребує «мовного питання» [18].

Відправною точкою у позиції націонал-державників вважається, що орієнтири національного державотворення вимагають коригування у напрямі побудови національної держави українського народу з «...українськими національними пріоритетами в економіці, політиці, культурі, мові, інформаційному просторі... — в усьому» [19].

Аргументація націонал – державників торкається, з одного боку, проблематизації ситуації з поширенням української мови, а з другого - депроблематизації стану справ з російською мовою.

З позиції прихильників статус-кво ситуація в Україні так само виглядає не найкраще, але для російської мови. Заявники «російської» версії мовної проблеми в Україні намагаються зберегти в ній домінуючою частку російської мови, що об'єктивно і неминуче змушує їх чинити опір поширенню української мови.

Отже, прихильники мовного статус-кво проблематизують ситуацію з правами російськомовного населення і депроблематизують стан з обмеженістю функціонального поширення української мови.

Фреймування зазначених версій мовної проблеми в Україні відбувається за різними схемами. Ми обмежуємо себе аналізом фрейму «лихо» (calamity), у напрямку проблематизації мовного питання.

Прихильники націонал-державницької позиції («українська» версія проблеми – за українізацію), перш за все, актуалізують фрейм «лиха/катастрофи» - найжорсткіший з усіх можливих методів фреймінгу, щоб привернути увагу до означених складних соціальних обставин зі станом української мови в державі. Фрейм «лиха/катастрофи» (за схемою «це проблема тому що, якщо нічого не робити буде погано, не просто погано, а зовсім зле») актуалізує образ не просто проблемних, а мега-проблемних обставин. Риторика «лиха» використовується для того, щоб створити імідж катастрофи для проблемних обставин. Ця риторика найчастіше використовується в ситуації так званої «моральної паніки». Фрейм «лиха/катастрофи» вимагає негайних дій, в разі якщо їх не буде вчинено, це може призвести до інших проблем. У фреймі «лихо/катастрофа» представників націонал-державницького напрямку можна прослідкувати наступну логіку: неповноцінне функціонування мови титульного етносу тягне за собою неповноцінне функціонування культури, а це, у свою чергу, тяг-

не неповноцінне функціонування держави, а це, у свою чергу, веде до катастрофічних наслідків для держави. Це означає, що є якийсь стан суспільства, який визнається світовою спільнотою як нормальний, а відступ від нього, який відбувається на наших очах під натиском певних ворожих елементів, можна вважати лихом, катастрофою для країни. Катастрофізації піддається сам факт існування української мови, часом вживається навіть вираз «смерть української мови». Використання таких виразів підвищує статус складних соціальних обставин і виводить їх на орбіту «проблемності». Свідчення такого поступового вмирання української мови це:

- обмеженість її використання (її використовують переважно або соціально нижчі верстви населення (селоцький хахляцький) [20], або інтелігенція, або державна бюрократія);
- поширення «низької української» - або суржика «укруслиша» (як вдало назвав його В.Радчук [21]);
- функцію декорації, яка відводиться мові у розбудові державності України.

Саме в межах фрейму «лихо/катастрофа» лунають звинувачення на адресу тих, хто вимагає державної двомовності (статус державної надати ще і російській мові), що так само проблематизує ситуацію з поширенням української мови в державі, називають символічних злочинців, які заважають розвитку держави. Антигероїв звинувачують по наростаючій у тому, що вони:

- працюють проти української державності;
- своїми вимогами дестабілізують міжетнічні взаємини;
- реалізують суто «шкурні» інтереси;
- є провідниками «чужої» політики;
- ненавидять все українське, а, відповідно, їх можна вважати злочинцями.

Найм'якіші з цих звинувачень формулюються наступними висловлюваннями, що «ті, хто порушує питання про надання російській мові державного статусу, працюють проти української державності», що «надання російській мові статусу другої державної може стати приводом для дестабілізації нинішнього міжетнічного миру як у регіоні, так і в Україні в цілому» [22]; що «не може бути українського народу без української мови, як не може бути незалежної держави на ім'я Україна з народом, який би називався інакше, ніж український, і розмовляв би мовою іншою — не українською. Бо такий народ і така держава повинні тоді називатися інакше. Цілком очевидно, що саме в цьому, у політичному значенні мови як найголовнішого чинника націотворення і державотворення, полягає причина і шаленого тиску на українську мову, і політичних спекуляцій довкола її місця та ролі в реальному житті нашого суспільства» [23].

Значно категоричніше висловлюються ті, хто затавровує прихильників державної двомовності «п'ятою колоною Кремля», («В Україні є наша «п'ята колона» людей, які ненавидять усе українське») [24]; такими, що «не хочуть вчити українську державну...мову, бо вони її ненавидять і ненавидять все українське. Ці перевертні «набивають»

собі відсотки на майбутніх виборах, щоб отримати реванш над неависною «оранжевою властю» (публікація за червень 2006 р. — авт.) і при цьому не думають про єдність нації, єдність держави. Вони розкольникі, а отже, державні злочинці» [25]. Натомість, звичайно, є і герої в межах цього фрейму. Українську мову підтримують ті, хто висупує за європейську модель держави. «Прикметно, що підтримувати українську мову та європейський вибір можуть і громадяни, які в побуті користуються російською мовою. Для них підтримка мови — це теж маркер цивілізаційного вибору, а не власне мовного вибору. Наприклад, у Києві на вулицях домінує російська мова, але кияни в більшості вперто голосують за національні та демократичні партії, які мають прозахідний геополітичний європейський вибір. Бо для киян — українська мова — це більше ніж мова, це, насамперед, вибір на користь демократії, прав людини і суспільства європейського зразка [26].

Висловлювання націонал-державників стають категоричнішими та катастрофічнішими у зв'язку з ситуацією навколо прийняття Закону «Про основи мовної політики в Україні». «Закон Януковича-Колесніченка-Ківалова прописав чітку технологію тотального звільнення України від формально державної української мови, її повного витіснення із усіх сфер громадського життя, перетворення її на мертву мову, подібну латині. В законі вони зробили все, щоб російськомовний ринок, частиною якого є Україна, неначе ядерним напалмом випалив рештки української мови в інформаційній сфері, вбив залишки україномовного середовища, виштовхнув українську на мовний маргінес», - вважає О. Медведєв, політтехнолог, віце-президент Української РР-Ліги [27].

Фреймінг «лиха/катастрофи» передбачає вималювання катастрофічних перспектив для української мови і в цілому для держави (конфузи в кращому випадку або ж драми і трагедії — в гіршому», як зазначив М.Попович [28]), а саме:

- дальше ослаблення позицій української мови;
- зростання ворожості до російської мови;
- посилення протестної активності україномовного населення;
- дестабілізація етнічного миру («суспільна напруженість на мовному ґрунті», «розкол українського суспільства за мовною ознакою, коли люди визначатимуть своє ставлення до інших за критерієм мови в параметрах «свій-чужий») [29].

Прихильники націонал-державності пророкують у найближчому майбутньому після прийняття закону «Про засади державної мовної політики» загострення ситуації у відносинах між Сходом і Заходом України, і поступове «вмирання» української мови. «Політичним наслідком ухвалення закону, безумовно, стане різке зростання напруженості в суспільстві. На Сході й Півдні десь влада (згадаймо відомі заяви донецького Левченка, кримського Константінова, харківського Добкіна чи одеського Костусева), десь проросійські активісти, десь і ті й другі разом кинуться завзято ліквідувати залишки функціонування української мови: змінюватимуть статус шкіл, домагатимуться

тотальної російськомовності університетів (які й сьогодні переважно російськомовні), перемальовуватимуть таблички з назвами населених пунктів та вулиць. Це відбуватиметься вже навіть без вказівки з Банкової — просто «за законами жанру»... На Заході й почасти в Центрі ... різко зростає масова ворожість до російської, яку багато хто однозначно потрактуватиме як «мову донецьких окупантів». І ліквідувати наслідки цього в майбутньому буде складно» [30]. Закон, «якщо він вступить у дію, вестиме, без перебільшення, до витіснення і поступової смерті української мови» [31].

Адекватною реакцією на катастрофу з розвитком та поширенням української мови націонал-державники вважають негайне скоординоване системне зусилля щодо зміни ситуації через колективну дію, послідовне і рішуче проведення українізації мовного простору в суспільстві.

Фреймування за схемою «лиха/катастрофи» у прихильників позиції статус-кво так само категоричне. Вони як катастрофічну оцінюють політику українізації суспільства: «Політика українізації, здійснювана офіційним Києвом, призводить до деградації суспільства в Україні, і це вже проблема не тільки філології, а й державної безпеки» [32]. З боку прихильників збереження позиції статус-кво лунали думки, що українізація телебачення є проявом катастрофи мовного питання в Україні, що відбувається на прищеплювання української мови, а її нав'язування, що немає гірших ворогів української мови, ніж деякі його надто завзяті «захисники» [33].

Неефективність мовної політики українізації, прагнення державників українізувати російськомовне населення становить загрозу цілісності України. У підтексті цих тверджень звинувачення всіх, хто не за двомовність, хто не хоче надавати статусу державній російській мові: «Всі мають чітко усвідомити, що той, хто не хоче, щоб в країні було дві державні мови, — є ворогом України» [34].

У цьому контексті особливу роль відіграють думки українців, що підтримують особливий статус російської мови, зокрема, думка професора Гарвардського університету США, етнічного українця Романа Шпорлюка: «Мільйони людей, які вважають рідною російську мову, 1 грудня 1991 проголосували за незалежність. Виходячи з цього громадяни, для яких українська мова — рідна, мають перед ними певні політичні і моральні зобов'язання....Якнайлегший спосіб знищити Україну — це почати українізувати неукраїнців.

Найбільшу небезпеку для незалежної України представляють мовні фанатики» [35].

Реакцією на насильницьку українізацію російськомовного населення є заклики до цивілізованої двомовності в державі. А щоб «...забезпечити домінування в країні власної мови, необхідно забезпечити домінування власної культури. Для України рецепт простий: будемо піклуватися про розвиток української культури, поступово прищеплюючи її поколінню, що зростає, і отримаємо сильну українську мову. Цей процес тривалий і природний [35].

Отже, за схемою «лиха/катастрофи» в «українській версії» мовної проблеми ситуація із використанням української мови в Україні подібна до катастрофи, оскільки мова — це найголовніший чинник націотворення і державотворення, неповноцінне функціонування мови титульного етносу тягне за собою неповноцінне функціонування культури, неповноцінне функціонування держави, і правильна реакція на цю проблему — усвідомлення того, що потрібне негайне скоординоване системне зусилля щодо зміни ситуації через колективну дію. «Російська версія» мовної проблеми за схемою «лиха/катастрофи» наполягає на катастрофічних обставинах з насильницькою українізацією, обґрунтовуючи це загрозою цілісності України і супроводжуючи закликом до цивілізованої двомовності як пропозиції у вирішенні мовного питання.

Висновки. Знання і використання комунікативних технологічних схем фреймінгу дає можливість учасникам виборчого політичного процесу або знизити емоційний фон обговорення ситуації, що склалася, або, навпаки, за потребою драматизувати ситуацію, а виборцям вступати в цей процес не нав'язаними спостерігачами, а зі знанням справи і розумінням того, що відбувається на публічних аренах з метою завоювати їхні голоси. Щодо перспективи подальших розвідок у цьому питанні, то перспективу ми бачимо у порівняльному дослідженні фреймінгу за різними схемами проблематизації і депроблематизації складних соціальних обставин, а також порівнянні технології фреймінгу різних політичних сил. Без сумніву одним з найцікавіших буде питання про дієвість того чи іншого способу фреймінгу складних соціальних обставин. Правда, для того щоб це зробити науковому співтовариству слід створити банк даних щодо використання фреймінгу складних соціальних обставин різного типу (класичних соціальних проблем — бідність, наприклад, нових для України соціальних проблем — інклюзія людей з особливими потребами тощо).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горшков М. К. Социальная ситуация в России в фокусе общественного мнения / М. Горшков // Социологические исследования. - 2006. - N 12. - С. 3 - 8;
2. Тихонова Н. Е. Оптимальная модель социальной политики в массовых представлениях / Н. Тихонова // Социологические исследования. - 2006. - N 12. - С. 9-10;
3. Римский В. Л. Социальная политика как метод решения социальных проблем / В. Римский // Общественные науки и современность. - 2006. - N 5. - С. 92-96;
4. Карвацький А. Андерклас і культура бідності в осередках колишніх державних сільських господарств у контексті теоретичних та інтерпретаційних дискусій / А. Карвацький, Д. Антонович // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 2005. - №1. - С. 36-65;
5. Коваліско Н. В. Стратифікаційні порядки суспільства: концептуальні уявлення та досвід вивчення / Н. В. Коваліско. - К.: Ін-т соціології НАН України, 2008. - 240 с.;
6. Колганова Н. П., Гнатенко Ю. Г. Бідність в Україні як соціальний феномен / Н. П. Колганова, Ю. Г. Гнатенко // Реформа

- соціально-кредитної системи перехідної економіки України. Зб. наук. праць. – К., 2000. - С.139-151;
7. Бороноев А. О. Опыт и проблемы изучения истории российской социологии/ А.Бороноев // Социологические исследования. - 2007. - N 7. – С.108-115;
 8. Ясавеев И. Г. Конструирование социальных проблем средствами массовой коммуникации/ И.Г.Ясавеев. - Казань: изд-во Казан, ун-та. 2004 – 199 с.;
 9. Концептуализация социальной проблемы // Социальная политика и социальная работа в изменяющейся России / Под ред. Е. И. Ярской-Смирновой, П. В. Романова. М., 2002. С. 28 - 37;
 10. Минина В. Н. Социология социальных проблем: Аналитический обзор основных концепций/ В.Н.Минина // Журнал социологии и социальной антропологии. - СПб. - 1998.- Т. 1. - N 3. - С. 74 - 90.
 11. Иванов О. И. Введение в социологию социальных проблем/ О.И.Иванов. - СПб. Социологическое общество М.М.Ковалевского, 2003 – 64 с.;
 12. Best J. Social problems/ J.Best. - 2008. - W.W.Norton & Company, Inc. - 369 p.;
 13. Blumer H. Social Problems as Collective Behavior / H.Blumer // Social Problems. -1971. -vol. 18;
 14. Ibarra, Peter R. and Kitsuse John I. Claims-Making Discourse and Vernacular Resources/ Peter R.Ibarra, and John I. Kitsuse. In: Holstein, James A. and Gale Miller (eds.): Challenges and Choices: Constructionist Perspectives on Social Problems. New York, NY: Aldine de Gruyter. – 2003. - pp. 17–50;
 15. Snow, David A. and Robert D. Benford 1988 Ideology, frame resonance and participant mobilization/ David A. Snow, and Robert D. Benford International Social Movement Research 1:197-217;
 16. Entman R.M. Framing U.S. coverage of international news: Contrasts of narratives of the KAL and Iran air incidents/ R.M. Entman //Journal of Communication. – 1991. - № 41 (4). - P.6-27;
 17. Мишловська О. Парадокси мовної політики/ О.Мишловська //Українська правда. —2007. — 12 липня//– Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/archive_day/20070712.htm;
 18. Дроздовський Д. Нації вмирають не від інфаркту, спочатку в них відбирають мову. Рефлексії навколо непростовічної двомовності/Д.Дроздовський // Віче. — 2006. — №13 //– Режим доступу: <http://viche.info/index.php?action=archive&id=274>;
 19. Погрібний А. Про стратегію державобудування та сутність мовних торжеств у сучасній Україні/ А.Погрібний/ - Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/text.html?id=130&category=23> ;
 20. Семиволос В. Закон гойдалки/В.Семиволос//–Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2012/06/21/6966897/>;
 21. Радчук В. Суржик як недопереклад / В.Радчук // Українська мова та література. – 2000. - № 11 - С.11-18;
 22. Старцев В. Язык мій, чий ти ворог? / В.Старцев // Дзеркало тижня. — 2003. — №8. — 1– 7 березня;
 23. Пасько В. Мова і нація/ В.Пасько//Дзеркало тижня. — 2004. — №45. — 6–12 листопада;
 24. Яворівський В. Чим небезпечний законопроект про двомовність?/В.Яворівський - Режим доступу: <http://gazeta.ua/discuss/11/chim-nebezpechnij-zakonoproekt-pro-dvomovnist> ;
 25. Герасимчук В. Чи існує мовна проблема в Україні?/ В.Герасимчук //Політика.—2006.—3 червня - Режим доступу: // <http://www.hw.net.ua/art.php?id=13412> – Дата звернення 09.07.2012
 26. Таран С. Мова для «язикоговорящих»/С.Таран - Режим доступу: // <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/08/8/6970425/>
 27. Медведев О. Те, чого не встигли зробити російські імператори та радянські генсеки, зміг Янукович. Смертний вирок українській мові підписано!/ О.Медведев - Режим доступу: // <http://blogs.pravda.com.ua/authors/medvedev/5022770011a18/> - Дата звернення 08.08.2012;
 28. Соломко И. Рационально об эмоциональном. Мирослав Попович, директор Института философии, - о языковых политических играх регионалов, причинах слабости украинского и его ближайшем будущем// Корреспондент. № 26(514).6 июля 2012 – С.18;
 29. Мельник М. Закон про мову: засади мовної політики чи засідка?// «Дзеркало тижня. Україна» №25, 27 липня 2012;
 30. Стріха М. Українська: відтепер «мова гетто» ? /М.Стріха - Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2092/222/74564/> ;
 31. Палій О. Три брехні мовного законопроекту/О.Палій - Режим доступу: // <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/07/2/6967807/>
 32. Русский язык на Украине — проблема государственной безопасности/ - Режим доступу: / <http://www.nr2.ru/crimea/83524.html>;
 33. Двужычье в Украине бесперспективно? - / Режим доступу: <http://for-ua.com/ukraine/2006/03/21/103909.html>;
 34. Зуев В. Скажи мне — кто твой друг?/В.Зуев - Режим доступу: <http://www.left.ru/2007/5/zuev157.phtml>
 35. Бережна І. Мовна політика чи мова політики/І.Бережна - Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2008/02/22/3380250/>